

SODAVIČARSTVO NA LOŠKEM

Preden začnemo razpravljati o loških sodavičarjih, se ozrimo z dosegljivimi podatki na začetke sodavičarstva tako v tujini kakor tudi v domovini.

Umetne mineralne vode so začeli izdelovati iz potrebe po namiznih in zdravilnih vodah. Po številnih iznajdbah, katerih začetki segajo v sredo 13. stoletja, se je šele leta 1610 posrečila Johannu Baptistu van Helmontu iznajdba ogljikove kisline. Preteči pa je moralo 150 let, da je Antonio Laurent Lavoisier skonstruiral prvi aparat za izdelavo ogljikove kisline. Do leta 1880 so veliko postopkov izboljšali, vendar umetne mineralne vode niso dosegle kvaliteto naravnih sestavin.

Leta 1817 pa je dresdenskemu zdravniku Friedrichu Adolphu Struvu uspelo po dolgotrajnih poizkusih izdelati mineralno vodo, katere okus je bil zelo podoben originalni sestavini mineralnih vrečev. Leta 1821 je ustanovil v Dresdenu prvo tovarno za izdelovanje umetne mineralne vode. Po tem letu, zlasti okrog leta 1830, so začeli izdelovati umetne namizne vode, sodavice in limonade različnih okusov ter vode, v katerih so bile raztopljene solne mešanice, impregnirane z ogljikovo kislino. Imenovali so jih »Selterswasser«. V Avstriji so kasneje dodatek soli opustili in mešali vodo samo z ogljikovo kislino. Prva takšna tovarna je bila zgrajena leta 1850 na Dunaju. Izdelovanje osvežilnih pijač z ogljikovo kislino je bilo zlasti razširjeno v Avstriji, na Madžarskem in v južni Nemčiji. Domnevno so že takoj na začetku, ali pa vsaj po desetih letih že uporabljali sifonske steklenice, saj se že od leta 1866 pojavljajo prednosti za izboljšavo sifonskih steklenic. Veliko sprememb so doživljali stroji za polnjenje in zapiranje steklenic. Sifonske glave so morale biti iz neoksidirajoče kovine. Predlagali in izdelovali so posrebrene, iz kositra, porcelana, kamenine, litega železa, trdega gumija, aluminija in stekla. Odredba iz leta 1897 je zahtevala, da material za sifonske glave ne sme vsebovati več kot 1 % svinca in da mora biti cevka v steklenici izključno iz stekla. Težave so bile tudi s steklenicami. Steklenice so bile debele, pa so med polnjenjem zaradi visokega pritiska tudi često počile, zato so jih opletli z močno žico. Leta 1875 je dunajski podjetnik Stölzle začel izdelovati steklenice iz trdega stekla; te steklenice je montirala tovarna Carla Pochtlerja z Dunaja, ena najstarejših livarn za sifonske gave v Avstriji. Šele okrog leta 1960 je sodavico izpodrinila mineralna voda, ki je trg vse bolj osvajala.

Leta 1865 so iznašli steklenico s stekleno kroglico, »krahrl«, ki so jo uporabljali do konca druge svetovne vojne in še nekaj let po njej. Okrog leta 1875 so se pojavile steklenice s porcelanastim zamaškom, od leta 1920 naprej pa na steklenicah raznih limonad aluminijaste kapice.

Dne 12. junija 1902 je bila ustanovljena Deželna zadruga izdelovalcev sodavode na Kranjskem, ki je ob ustanovitvi štela 38 članov. Z razširitvijo

na vso Slovenijo se je preimenovala v Zadrugo sodavičarjev za Slovenijo. V letu 1933 je spremenila naziv v Združenje proizvajalcev umetnih rudninskih vod — sodavičarjev za Dravsko banovino, s sedežem v Ljubljani. To združenje je bilo z odločbo Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v septembru 1936 ukinjeno. Takrat je bilo v združenju včlanjenih 76 sodavičarjev. Med izvoljenimi načelniki je bil najbolj číslan in dejaven ljubljanski sodavičar Emil More. Med odborniki najdemo med leti 1928—1931 tudi loškega sodavičarja Franca Ravniharja. Poleg sej načelstva, ki so bile nekajkrat na leto, so imeli tudi letne zборе, največkrat v Kolodvorski restavraciji ali gostilni Nace v Ljubljani. Udeležba na teh zborih je bila vedno številčna, saj so neopravičeno odsotnost članov kaznovali z denarno kaznijo.

Izučene sodavičarje je zlasti peklil novi zakon, uzakonjen 1931, ko je sodavičarstvo postalo prosta obrt in je za novodošle sodavičarje zadoščala le prijava brez kakršnihkoli pogojev o kvalifikaciji. Sodavičarji so se potegovali, da bi bili ponovno rokodelska koncesionirana obrt, s tremi leti učne dobe, po zakonu iz leta 1910.

Med obema vojnama je med proizvajalci sodavice vladala nesloga, grozila pa jim je tudi nevarnost od raznih inozemskih tovarn brezalkoholnih pijač. Razne brezalkoholne pijače, ki so jih razpošiljale tuje tovarne, so postopoma izrinile »krahrl«-pokalice. Okrog leta 1930 so to obarvano sodavico, osladkano s saharinom, potrošniki zaradi slabega okusa čedalje manj kupovali. Med prvo svetovno vojno in po njej se ni dobilo sladkorja, pa so tedanje oblasti dovolile saharin, ki so ga nekateri proizvajalci še naprej uporabljali. Leta 1921 je stal 1 kg sladkorja 50 kron, 5 gramov saharina pa 12 kron. Proizvajalci so se vrgli na nove brezalkoholne pijače, najbolj iskana je postala šabesa. Inozemske družbe so bile pripravljene uvesti pri nas svoje specialne stroje in jih postaviti nekaterim proizvajalcem sodavice celo brezplačno.

Druga nevarnost so bile uvožene sparklet steklenice in kapsule. Sparklet je bila sifonska steklenica, ki je držala 1 do 2 litra. Opletena je bila z žico, v sifonski glavi je imela vdolbino, v katero se je vstavil »kapsel«, napolnjen z ogljikovo kislino. Steklenico so napolnili z navadno vodo, pretresli in sodavica je bila narejena. Te steklenice so kupovali zasebniki za lastno uporabo. Za sodavičarje pa so postali še nevarnejši veliki pločevinasti sparkleti, ki so jih razpošiljali med gostilničarje, v restavracije in hotele, to je med glavne odjemalce sodavičarjev. Ti sparkleti so držali od 10 do 12 litrov in so bili narejeni tako, da so imeli vse glavne dele kot stroj za pripravo sodavice (manometer, varnostni ventil, pripravo za mešanje) in zanje ni bilo potrebno nobenega obrtnega dovoljenja in pregledov kot za sodavičarje, ki so morali dati vodo vsako leto ali na tri leta pregledati in prav tako tudi stroje.

Primanjkovalo pa je tudi ogljikove kisline, zlasti v poletnem času. Ker podjetje »Teslić« v Ljubljani ni imelo več skladišča, so slovenski sodavičarji dobavljali kislino z Jesenic, kjer je imel skladišče sodavičar Paar, ki je po svoji volji delil cilindre z ogljikovo kislino, ki jih je dobival iz Celovca. Če je sodavičar naročil šest cilindrov je dobil le dva. Cene ogljikove kisline so bliskovito naraščale. Desetkilogramski cilinder ogljikove kisline je pred prvo svetovno vojno stal 5 do 7 kron, leta 1916 45 kron, 1918 250 kron, 1919 450 kron, leta 1921 pa so zahtevali že 550 do 1100 kron. V letu 1931 je stala »kolnzajra« 100 do 115 dinarjev, leto poprej le 45 dinarjev. Mali sodavičar, ki je porabil mesečno le po en desetkilogramski cilinder, je tako plačal za 12 mese-

cev 1380 dinarjev. Tvrdba Rotter iz Osijeka je trdila, da se pri jakosti 8⁰ iz enega takega cilindra napolni 1153 sifonk ali 2600 »krahrla« pri jakosti 6⁰. Slovenski sodavičarji pa so zatrjevali, da se dobra soda voda napravi pri 10⁰ jakosti in da se naredi le 800 sifonk, ki držijo po pol litra. Na letnem zboru leta 1934 v Ljubljani so sodavičarji določili tudi stalno normo, da se iz deset-kilogramskega cilindra ogljikove kisline naredi 150 litrov sifona in 25 steklenic pokalice iz 1 kg sladkorja.

Steklenice za sodavico in pokalice so dobavljale čehoslovaške tovarne stekla. Leta 1923 je začela s proizvodnjo sifonskih steklenic in »krahrlskih« steklenic tovarna stekla v Hrastniku. Ker je bilo steklo slabo, je tovarna proizvodnja teh steklenic ustavila. Leta 1928 je stekla proizvodnja teh steklenic v paračinski tovarni stekla. Te steklenice so bile cenejše od čeških. Razlik po obliki in barvi ni bilo, ločile so se edino po tovarniškem znaku na dnu steklenice.

Za izdelovanje pokalic, šabese in drugih brezalkoholnih pijač so uporabljali sirup, sok, »zaft«. Večina izdelovalcev je namesto naravnih sadežev uporabljala esence, predvsem malinovo, limonino, oranžno in mandarinino esenco ter kislino. »Zaft« so naredili takole: 60 kg sladkorja so kuhali s 40 litri vode v bakrenem kotlu pri umerjenem ognju. Mešali so, dokler se ni sladkor zapolnil. Esenca: 30 gr esence so dali v liter vrele vode, premešali in pustili kipeti. Ko je bila esenca hladna, so jo takoj uporabili. Kislina« 500 gr vinske ali limonine kisline, kristalne ali v prašku, so raztopili v 550 gr vrele vode. Ko je bila hladna, so jo precedili. Dobili so 1 l raztopine. Po letu 1930 je večina izdelovalcev sodavice uporabljala zaradi kisanja mlečno kislino namesto limonine ali vinske. Pred prvo svetovno vojno so mlečno kislino uporabljali le za kemično, tehnično uporabo. V prvi svetovni vojni je manjkalo surovin za izdelavo limonine in vinske kisline, zato so mlečno kislino uporabljali tudi pri nas.

Pomivanje steklenic v mrzli vodi ni bilo prijetno. Marsikatera sodavičarjeva hčerka si je nakopala revmo za vse življenje. Sifonske steklenice se v notranjosti niso umazale, vendar so jih morali od časa do časa odpreti in oprati, ker se je na nekaterih mestih nabralo polno apnenca. Zaradi ozkega grla, jih niso mogli umiti s ščetko. Največ pozornosti so posvečali steklenicam raznih brezalkoholnih pijač zaradi klic. Steklenice so najprej namočili za pol ure v hladno vodo, če pa je bilo mogoče, v toplo. Za »krahrlske« steklenice je bila najboljša ročna ščetka, ker zaradi ozkega grla stroj ni prišel v poštev, pri ostalih pa so uporabljali »mašino« na ročni pogon. Steklenice so splakovali dvakrat do trikrat v čisti vodi.

Na Loškem segajo začetki sodavičarstva v 70. in 80. leta 19. stoletja. Večina sodavičarjev je prebivala v mestu, le eden je bil v Železnikih in dva v Zireh. Svoje izdelke so razpošiljali po loškem ozemlju; njihova meja na Sorškem polju je bila do Žabnice, odtod naprej so delovali kranjski sodavičarji, in do Medvod, kjer so bili že ljubljanski sodavičarji. Ob koncu 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno jim je bilo dovoljeno, da tudi ob nedeljah izdelujejo in prodajajo sodavico in »krahrla«. Prodajali so lahko ves dan, izdelovali pa le v dopoldanskem času, od 6. do 9. ure. Kakšnih ostrejših sporov zaradi konkurence med njimi ni bilo, manjše spore in dogovore so reševali med seboj. Držali so se svojih odjemalcev in niso hodili »drug drugemu v zelje«. Imeli so tudi navado, da so kupili stroje in steklenice od sodavičarjev, ki so prenehali, in prevzeli tudi njihove odjemalce.

Po dosegljivih arhivskih virih je bil najstarejši izdelovalec sodavice v Škofji Loki JANEZ DEISINGER. Rojen je bil leta 1853 na Spodnjem trgu, kjer je njegov oče Jurij, ki je prišel z Bavarskega, kupil v letih 1847 in 1852 hiši — Mesto 80 in 81 — v. Prajerca — (Spodnji trg 4). Leta 1877 se je Janez poročil s hčerko loškega ranocelnika Antonijo Grbec in se preselil na njen dom v Kapucinsko predmestje 8 (Šolska ulica 3), kjer so bogati Grbci iz lesene hiše, krite s slamo, sezidali veliko hišo, imenovano Vila. S poroko je Janez postal tudi lastnik Vile. Kot izdelovalca sodavice ga prvič zasledimo leta 1878. Kje se je naučil ali izučil sodavičarstva, sicer ne vemo, da pa se je ogrel za to zvrst, je verjetno iskati vzrok v očetu Bavarcu, ki se je ukvarjal z izdelovanjem piva, in bratu Juriju, gostilničarju. Vsekakor se je s sodavičarstvom ukvarjal do leta 1880, ko je hišo prodal. Z družino se je preselil v Mesto 121, v. Rotovž, (Mestni trg 35), in bil sodni uradnik. Poklic uradnika ima tudi, ko gostuje v letu 1889 v Mestu 15, (Mestni trg 26), in malo kasneje v Mestu 115, (Mestni trg 40). Po ženini smrti leta 1891 ne najdemo v matičnih knjigah za loško območje nobenih podatkov o njem ali njegovih otrocih. Verjetno se je oženil in se z mladoletnimi otroki odselil. Ali se je s sodavičarstvom ukvarjal kljub uradniškemu poklicu, ne vemo. Pri popisu prebivalcev iz leta 1890 je pri njem vpisan le glavni poklic — sodni uradnik — pri ženi Antoniji pa kot stranski poklic prodaja tobaka. Čudno ali zgolj slučaj pa je, da je gostoval v Mestu 15 pri lastniku, ki je bil gostilničar in vinski trgovec, za njim pa z letom 1909

Kamnoseški mojster in sodavičar Matevž Miklavčič iz Škofje Loke (rojen 1856, umrl 1906)

Sodavičar Gregor Režen iz Škofje Loke (rojen 1858, umrl 1936)

izdelovalec sodavice in pokalic Martin Eržen; v Mestu 115 pa je bil lastnik kavarnar Vencelj Pajer.

Tudi za drugega, po rojstni letnici najstarejšega sodavičarja MATEVŽA MIKLAVČIČA, v. Soksa, ne vemo, kje in kdo ga je navdušil za sodavičarstvo. Rojen je bil v Žirovskem Vrhju leta 1856, leta 1884 se je poročil z Ločanko Marijo Perko in se naselil v Škofji Loki. Postal je hišni posestnik v Mestu 63, (Spodnji trg 22), in z letom 1892 lastnik v. Grohcove hiše v Mestu 68, (Spodnji trg 17). Bil je kamnoseški mojster, ki se je ukvarjal tudi s prodajo sveč, lecta in z izdelovanjem sodavice in krahrla. S sodavičarstvom je začel, ko se je v drugo poročil leta 1889 s Frančiško Luznar. V kletnem prostoru v. Grohcove hiše si je uredil sodavičarsko delavnico. Pomagala mu je žena, pri njem pa je delal tudi Franc Ravnihar, v. Fušar, s Spodnjega trga. Veliko sodavice in »krahrla« je prodal na sejmi in žegnanjih v Škofji Loki in na Osovniku. S konjem je pijačo razvažal po selških, poljskih in loških gostilnah. S sodavico in »krahrlom« se je ukvarjal do svoje smrti v letu 1906.

Kot pri Deisingerju, žal, tudi pri Miklavčiču lahko samo ugibamo, kje naj bi se seznanil s sodavičarstvom. Lahko, da je bil njegov »učitelj« prav Deisinger in je od njega kupil stroj in steklenice, saj z letom 1891 o Deisingerju ni več slišati, pomeni pa nekako začetek sodavičarske dejavnosti pri Miklavčiču. Njegov kasnejši konkurent Gregor Režen s Spodnjega trga ne pride v poštev, ker je začel s sodavičarstvom šele leta 1896.

GREGOR REŽEN, v. Sifonar, je bil rojen leta 1858 v Gabrku. Po odsluženju vojaškega roka je šel za strežnika v ljubljansko bolnišnico. V njej se je zdravil ljubljanski sodavičar Gustav Fischer zaradi obolele noge. Po odpustu iz bolnišnice mu je Režen masiral nogo na njegovem domu v Ljubljani, na Kongresnem trgu 13, (Kardeljeva cesta), kjer je Fischer v kleti izdeloval sodavico. Režen je opustil strežniški poklic, se leta 1882 preselil k njemu ter se izučil za sodavičarja. Pri Fischerju je ostal do leta 1895.

Že leta 1893 je loško mestno županstvo zaprosil za dovoljenje za krčmarsko obrt v hiši Janeza Lotriča, v. Kocmana, v Puštalu, kjer bi prodajal vino, pivo, mošt in žgane pijače. Prošnjo so mu zavrnil, češ da ni potrebe po krčmi. Leta 1896 je poslal županstvu dopis, da namerava v Mestu 59, (Spodnji trg 26), pri Škrpinu, kjer je gostoval, izdelovati soda vodo, kar so mu odobrili. Leta 1901 je kupil hišo v Mestu 49, (Spodnji trg 36). Kmalu po tem letu je »sifonarijo«, ki je bila sprva v kletnem prostoru, preselil v stavbo na dvorišče, kjer je bil tudi vodnjak. S »sifonarijo« je dobro zaslužil. Veliko je prodal v poletnem času, nekoliko manj v zimskem. Iz dopisa, ki ga je poslal Režen mestnemu županstvu v Škofji Loki kot pritožbo, ker mu je županstvo naprtilo letnega prometa za 3000 kron, je razvidno, da je imel leta 1898 — 100 kron prometa, 1899 — 300 kron, 1900 — 500 kron, 1901 — 700 do 800 kron, 1902 — 1000 kron prometa.

V začetku je imel skupen stroj za sodavico in »krahrl«, nekaj let po preselitvi v svojo hišo pa je kupil na Dunaju nov stroj za sodavico. Steklenice je kupoval v Ljubljani, cilindre z ogljikovo kislino prav tako v Ljubljani, včasih pa je šel s konjem ponje v Celovec. Sprva je delal vse sam. Tudi »zaft« za »krahrl«, ki ga je naredil iz naravnih sadežev, malin in limon, je sam kuhal. Včasih je uporabljal tudi esenco. Kasneje mu je v delavnici pomagal sin Franc (rojen leta 1894) iz prvega zakona, ki se je pri njem izučil tudi za sodavičarja, vendar pa je po nekaj letih raje odšel v Dol pri Hrastniku k

stricu Francu, Gregorjevemu bratu, ki je imel gostilno in »sifonarijo«. Pri njem je ostal do leta 1931, ko je stric umrl.

Reženu sta pomagali tudi njegovi pastorki ANA RATH (r. 1899), hči njegove druge žene Marije, roj. Peternelj, vdova Rath, in RAFAELA (r. 1905), hči prve žene Marije, roj. Ziherl. Rafaela mu je v »sifonariji« začela pomagati že z desetimi leti in vse do 16. leta starosti. Pomivala je steklenice v mrzli vodi in dajala »zaft« v steklenice za »krahrl«. Začela je ob šestih zjutraj, ob osmih pa je morala v šolo. Po šoli pa je spet delala v »sifonariji«.

Reženov hlapec je razvažal s konjem po Selškem do Zalega Loga in po poljanskih gostilnah in še naprej do Idrije. Dobri odjemalci so bili tudi loški gostilničarji. Posamezni Ločani pa so hodili kupovat kar na njegov dom. Med leti 1914—1931 je prodajal sodavico in »krahrl« po sejmi in cerkvenih shodih. Že prileten je med letoma 1931/32 prepustil »sifonarijo« loškemu klobučarju Pavletu Jamniku. Umrl je leta 1936 za pljučnico.

Poleg Režena in Ravniharja je bil najbolj poznan loški sodavičar MARTIN ERŽEN. Rodil se je leta 1861 na Rudnu v Selški dolini. Kot mlad fant je prišel v Škofjo Loko in se zaposlil pri Janezu Guzelju, v. Balantu, v Kapucinskem predmestju. Z leti je postal njegov glavni hlapec. Po poroki leta 1897 z gostilničarjevo hčerko Ano Kalan se je preselil na ženin dom v Kapucinsko predmestje 18, v. Najbelt, (hiša podrta). Postal je izvošček, leta 1906 pa je začel izdelovati sodavico in pokalico. Tri leta pozneje je bil že lastnik hiš v Mestu 15 (Mestni trg 26) in Mestu 14 (Mestni trg 27), kjer je imel gostilno, ter nadaljeval s sodavičarstvom in prevozništvom. Delavnico si je uredil v pritličju hiše Mesto 14, kjer je imel stroja za sodavico in »krahrl«, betonsko korito za pomivanje steklenic in lasten vodnjak na dvorišču.

Martinu je pomagala žena ANA (r. 1871), ki je »zaft« za »krahrl« kuhala in ga dajala v steklenice. Delali so rumenega in rdečega. Kasneje sta mu pomagali hčerki ANKA (r. 1899) in MARICA (r. 1903), ki sta pomivali in polnili steklenice. Razvažali so s konjem, predvsem po Selškem, do Zminca na Poljanskem in do Žabnice na Sorškem polju. Veliko pa na Trato pri Škofji Loki in v nekatere loške gostilne. Poleg hlapca sta razvažala hčerka Marica in sin Jože (r. 1900). Ločani pa so hodili po sodavico in »krahrl« kar v Martinovo gostilno. Njegov sin PAVLE (r. 1908), šofer po poklicu, je postal leta 1934

Učno pismo Pavleta Eržena iz Škofje Loke o opravljenem triletni učni dobi za sodavičarskega pomočnika (rojen 1908, umrl 1942)

Desno sodavičar Franc Ravnihar, v. Fušar, iz Skofje Loke (rojen 1874, umrl 1932); v sredini njegova druga žena Ana, rojena Jenko 1880 (umrla 1953), ki je po njegovi smrti nadaljevala z obrtjo

sodavičarski pomočnik. Izučil in delal je pri svojem očetu. S sodavičarstvom so pri Erženovih prenehali med leti 1935/36. Martin Eržen je umrl leta 1940 za srčno kapjo. Stroja in steklenice so prodali klobučarju Pavletu Jamniku.

Najbolj znani loški sodavičarji so bili v. Fušarjevi s Spodnjega trga, pri katerih se je obrt tudi najdlje obdržala. Začetnik je bil FRANC RAVNIHAR, ki se je rodil leta 1874 v Skofji Loki. Hišo v Mestu 6, (Klobovsova 7), v kateri je stanoval, je kupila leta 1883 njegova mati Marija. Franc se je kot njegov oče ukvarjal z vozništvom. Leta 1899 se je poročil z 19-letno krznarjevo hčerko Frančiško Foltrin in se preselil na njen dom v Mesto 54, (Spodnji trg 31). Verjetno kmalu po poroki se je pri Matevžu Miklavčiču, v. Soksu, naučil izdelovati sodavico in pokalico. Pri njem je delal do njegove smrti v novembru 1906. Ker je želel s sodavičarstvom samostojno nadaljevati, je od Miklavčičeve vdove kupil stroj za sodavico in »krahrl« ter steklenice. Delavnico si je uredil v kletnem prostoru, kjer je začel najprej s »kraherlom«. V majhnem prostoru je imel poleg stroja še leseno kad za pomivanje steklenic. V januarju 1907 je prijavil obrt za izdelovanje sodavice. Tega leta se je tudi v drugo oženil z ANA JENKO s Suhe, (r. 1880, u. 1953), ki mu je v sodavičarstvu tudi pomagala in po njegovi smrti leta 1932 obrt tudi nadaljevala. V pomoč mu je že bila takrat 10-letna hčerka FRANČIŠKA, (r. 1899, u. 1985), ki je še po poroki pomagala domačim. Ker je bil prostor premajhen, je po letu 1910 Ravnihar sezidal novo delavnico na dvorišču, leta 1912 pa tu postavil betonski vodnjak. Dve leti kasneje je delavnico še povečal. V tem času je kupil nova stroja za sodavico in »krahrl« in nekaj let pozneje še za šabeso. Pred drugo svetovno vojno pa je njegova vdova kupila nov stroj za »šabezo« (za oranžado in limonado) milanske proizvodnje. Vdovi je poleg Frančiške že pomagala Frančiškina hči ANA (r. 1927).

Mlajša hčerka JULIJANA (r. 1906), poročena z mlekerskim mojstrom Jakobom Podlipnikom, je po mačehini smrti prevzela obrt, delavnico po letu 1950 še enkrat povečala in okrog leta 1960 kupila nov stroj za oranžado in limonado, »za šabezo«, kjer se je na vrtljivem polju vrtelo 24 steklenic, ki so se posamezno sproti polnile z »zaftom« in vodo ter avtomatično zapirale s kronskimi zamaški. V letih 1922—1925 se je izučila pri svojem očetu za pomočnico,

V gostilni pri »Pustežu« v Škofji Loki. Moški s psičkom je sodavičar Franc Ravnihar, Fušar

izpopolnjevala pa se je še naslednji dve leti pri sodavičarju Francu Vidicu v Lescah. S sodavičarstvom je prekinila pred drugo svetovno vojno do leta 1953, ko se je po bivanju v Banatu in kasneje v Domžalah z družino vrnila v Škofjo Loko. V »sifonariji« ji je pomagala sestra Frančiška, zaposlila pa je še enega delavca. Julijani so velikokrat pomagali tudi njeni sinovi FRANC, (r. 1933), NIKO, (r. 1946), in PAVLE, (r. 1947), ki je zadnji dve leti vodil obrt. S sodavičarstvom so pri v. Fušarjevih prenehali leta 1975.

V začetku je Franc Ravnihar sodavico, 'krahrlé' in šabeso sam razvažal s konjema po gostilnah, kasneje pa v glavnem njegov hlapec. Poleg loških gostiln, je razvažal pijačo do Poljan, pa tudi do Žirov ter do Žabnice in Medvod. Okrog leta 1926 je Ravnihar naredil šoferski izpit, kupil poltovornjak in z njim razvažal. Velikokrat je šofiral njegov zet Franc Ažbič, mož hčerke Frančiške. Med leti 1914—1931 je prodajal po sejmi in cerkvenih shodih. Po njegovi smrti je žena poltovornjak prodala in spet so vozili po starem, s konjem, včasih po Loki kar z ročnim vozičkom in s sanmi pozimi. Ko so pri Erzenovih prenehali s sodavičarstvom, so Ravniharjevi prevzeli tudi gostilne na Selškem, tja do Železnikov.

Po osvoboditvi so še vedno uporabljali konja, le za Žiri so v zadnjih letih svojega delovanja uporabljali avto, ki ga je vozil Julijanin sin Pavle. V Loki so razvažali ob sobotah, v Poljansko dolino ob sredah, v Selško dolino ob torkih ali četrtnih ter v Reteče in na Trato ob petkih ali sobotah. Najboljši odjemalki sta bili gostilni »Kazina« na Praprotnem in »Danilo« v Retečah. Gostilničarja sta hkrati vzela po pet do šest zabojev sodavice, »krahrla« in »šabeze«. V same Žiri so začeli »zahajati« po smrti sodavičarja Strela, v Železnike in Zali Log pa, ko je Jaške prenehal s sodavičarstvom. Med prvo in drugo svetovno vojno so gostilničarji pri Fušarjevih sami prevzemali pijačo. Veliko Ločanov, zlasti otrok, je zahajalo ob nedeljah in praznikih od maše k Fušarjevim, kjer so kar na dvorišču popili osvežujočo pijačo. Še več pa se jih je gnetlo na njihovem dvorišču pred delavnico ob binkoštih.

Sodavico in osvežujoče brezalkoholne pijače so razvažali v zabojih brez pokrova (sifonke dvolitrške in enolitrške, »krahrlé«) ter s pokrovom (politrške sifonke, šabeso). Zaboje z vžganima ali vrezanima črkama F R (Franc Ravnihar) jim je naredil mizar v Loki.

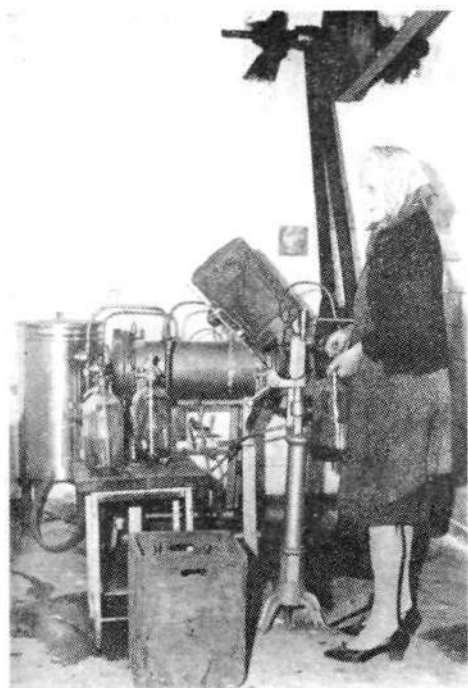

Frančiška Ažbič, Fušarjeva
(rojena 1899, umrla 1985)
in njen mož Franc razvažata
ta »sifon« na Trato in v
Reteče

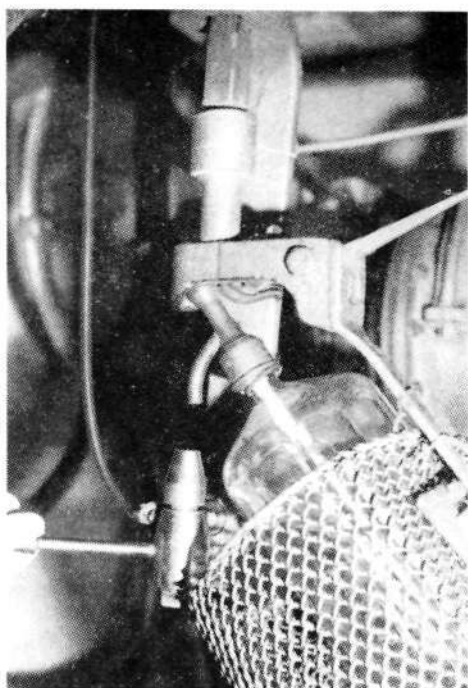
Sodavici ter steklenicam z glavo iz kositra in s stekleno ali plastično cevko so rekli »zifon«. Imeli so »ta velke« — dvolitrške, »ta sredne« — enolitrške in »ta male« — pollitrške sifonke iz belega, modrega in roza stekla. Steklenica za pokalico, »krahrl«, je imela za zaporo stekleno kroglico, ki se je odprla s pokom ob pritisku na kroglico. »Krahrl« je za prodajo prepovedala sanitarna inšpekcija okrog leta 1960, češ da je način uporabe (umazan prst) nehygieničen. Za dom in znanje so ga Fušarjevi še vedno naredili. Steklenice za šabeso, ki so imele porcelanast zamašek, so bile »flaše z repkom«; oranžadi in limonadi, v steklenicah z aluminijastimi kapicami, »kroncami«, so rekli prav tako »šabeza«. Steklenice do druge svetovne vojne so kupovali pri trgovcu Kolmanu v Ljubljani in v steklarni Hrastnik, po drugi svetovni vojni pa pri »Steklu« v Ljubljani. Sifonske glave pa pri tvrdki »Jugo - Pochtler« v Ljubljani, ki jo je leta 1931 prevzela »Sava«. Pri Kolmanu v Ljubljani je Ravnihar naročal tudi sifonske steklenice z vlitim napisom FRANC RAVNIHAR ŠKOFJA LOKA. Na nekatere sifonke so taisto besedilo napisali Fušarjevi kar sami s solno ali žvepleno kislino. S peresom pomočenim in strupeno »tinto«, sta največkrat na sifonke pisala Franc in njegova hčerka Frančiška. Tudi nekaj »flaš z repkom« za šabeso je imelo vlit napis, nekatere pa so bile okrašene celo s planiko. Na sifonskih glavah je bilo vlit ime in priimek sodavičarja Franca Ravniharja ter izdelovalca sifonskih glav, največkrat dunajskega podjetnika Carla Pochtlerja z letnico izdelave. Pri Fušarjevih so odkupili steklenice tudi od Miklavčiča, Jašketa in Jamnika, ko so ti prenehali s sodavičarstvom.

Desetkilogramske cilindre z ogljikovo kislino, ki so jih uporabljali za izdelovanje sodavice, »krahrla« in »šabese« so kupovali najprej v Celovcu, pred prvo svetovno vojno in po njej v Ljubljani, v obdobju med obema vojnama na Jesenicah, po osvoboditvi pa ponovno v Ljubljani. Najhuje je bilo med obema vojnama, ko je ogljikove kisline primanjkovalo in so dobili le po dva cilindra, sicer pa so hkrati nabavili po tri do pet cilindrov.

Delali so po ves dan. V poletnem času so začeli ob šestih zjutraj in delali do desetih zvečer, pozimi pa so začeli uro kasneje in končali v poznih večernih urah. Pri strojih za sodavico, »krahrl« ali »šabeso« sta bili vedno dva: eden je »filal«, drugi pa je prinašal in odnašal steklenice. Za sodavico je bilo potrebnih 10 atmosfer, za »krahrl« 9 in za »šabeso« 5 do 6 atmosfer. Pol-

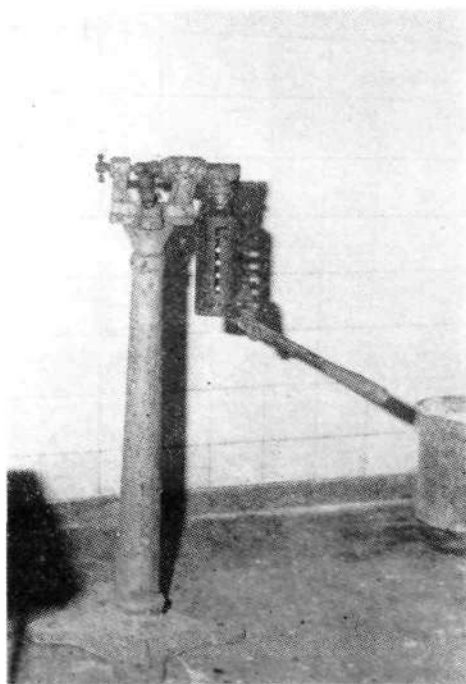
Stroj za polnjenje sodavice pri Fušarjevih v Škofji Loki. Sifonko drži v roki sodavičarka Julijana Podlipnik, rojena 1906

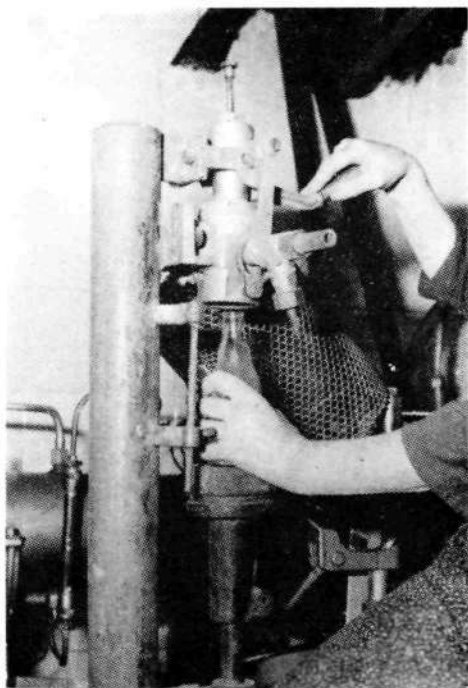
Polnitev dvolitrske sifonske steklenice pri Fušarjevih. Detajl. Rekonstrukcija v avgustu 1984

litrska sifonka ali »krahrl« sta bili napolnjeni v minuti in pol, dvolitrska sifonka pa je bila polna v treh minutah. Preden so »krahrl« in »šabeso« napolnili z vodo, so v vsako steklenico dali po eno merico soka, »zafta« (0,3 dcl). »Zaft« je pri Fušarjevih vedno naredila gospodinja. Za kuhanje »zafta« so imeli lonce, ki so držali od 20 do 50 litrov. Petdesetlitrski lonec je napolnila z vodo, v katero je stresla 25 kg sladkorja. Ko je zavrelo in se ohladilo, je dodala četrto ali pol litra esence, zraven še en ali dva dcl vinske ali limonine kisline. »Zaft« je v začetku kuhala na ognjišču v črni kuhinji, potem na štedilniku, Podlipnikova pa si je olajšala delo z nakupom električnega lonca. »Zaft« so nalili v desetlitrške steklenice. Pri uporabi so ga nalili v dvolitrski lonec in iz njega zajemali z »merco«, ki so jo skozi »trahtar« točili v »krahrl« ali »šabesne« steklenice. Takoj na začetku so delali »krahrl« samo iz malin, ki so jih sami »prešali«, kasneje pa so uporabljali le esenco in to malinovo, oranžno in limonino ter vinsko in limonino kislino zaradi okusa. Esenco in kislino so kupovali v Celju, po osvoboditvi pa v Ljubljani.

»Krahrl« so delali rdečega in rumenega, šabeso rumenega. »Krahrl« je bil ostrejšega okusa in tudi dražji kot šabese. Otroci so imeli rajši rumen »krahrl«, ker je bolj »urezal«. Oranžadi so poleg oranžne esence dodali vinsko kislino, limonadi z limonino esenco pa limonino kislino. Obe so prav tako imenovali »šabesa«.

Polnilni in zapiralni stroj za pokalico, »krahrl« v opuščeni delavnici pri Fušarjevih v Skofji Loki

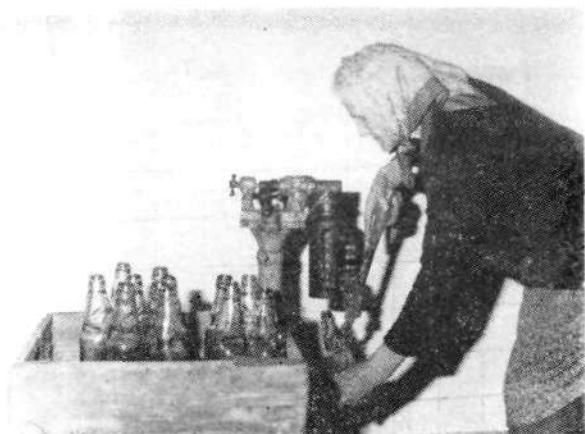
Polnilni in zapiralni stroj za »šabeso«, steklenice z aluminijastimi kapicami. Rekonstrukcija v avgustu 1984 v opuščeni delavnici pri Fušarjevih v Skofji Loki

Steklenice so pomivali v kletnem prostoru stare delavnice v leseni kadi, v novi delavnici na dvorišču pa v pločevinastem koritu. Za čiščenje »krahrlskih« in šabesnih steklenic je že Franc Ravnihar imel strojček. Novejšega je kupila po njegovi smrti žena Ana. Bil je železne konstrukcije s krtačko in ročico. Trikratno izpiranje steklenic v mrzli vodi se je izboljšalo z nakupom bojlerja okrog leta 1955.

Na nekdanjo donosno sodavičarstvo pri Fušarjevih danes spominja opuščena delavnica na dvorišču, v kateri sameva polnilni stroj za sodavico s sifonkami in raztresenimi sifonskimi glavami in cevki iz stekla in plastike.

Loški klobučarski mojster PAVLE JAMNIK, v. Stricman, se je s sodavičarstvom seznanil pri Gregorju Reženu na Spodnjem trgu, med letoma 1931/32. Rojen leta 1890 v Škofji Loki klobučarju Andreju, se je med gospodarsko krizo zaradi premajhnega zaslužka v klobučarstvu, oprijel sodavičarstva, ki je »dobro šlo«. Takrat že priletni Režen mu je postopoma prepuščal obrt. Leta 1934 je prijavil obrt za izdelovanje sodavice in pokalic. Po Reženovi smrti je še kakšno leto delal v njegovi delavnici, potem pa je začel na svojem domu, Mesto 53, (Spodnji trg 32). Jamnik je hotel sezidati delavnico na dvorišču ob ograji, ki meji na soseda Fušarja. Ker mu takratni župan Matevž Zihlrl ni dovolil, je predelal svinjak, ki je stal na dvorišču poleg hleva. Zidano delavnico je razdelil v dva prostora. V enem sta bila stroja, v drugem pa pro-

Steklenice in stroj za »krahrl« s sodavičarko Podlipnikovo, Fušarjevo. Rekonstrukcija polnjenja v avgustu 1984 v opuščeni Fušarjevi delavnici na Spodnjem trgu v Skofji Loki

stor za pomivanje steklenic in skladišče. Ker je bil Reženov stroj za polnjenje sodavice in za »krahrl« zelo star, je malo pred drugo svetovno vojno kupil novega, ki je poleg sodavice polnil še »šabeso« — ob zamenjavi vijaka —, zraven pa še od Erženovih polnilni in zapiralni stroj za »krahrl«. Vodo je dal napeljati v delavnico iz mestnega vodovoda.

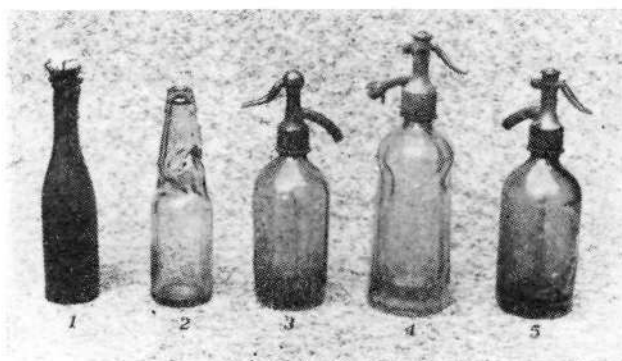
V sodavičarstvu sta mu pomagali žena MARIJA, (r. 1893, u. 1961), ki je delala »zaft«, in sestrična FRANCA PLESTENJAK, poročena Lotrič, ki je bila do poroke pri njih služkinja, po poroki pa je v »sifonariji« pomagala vse do leta 1951. Tudi Pavletovi hčerki CIRILA, (r. 1922), in MARIJA, (r. 1923), ter sinova ANDREJ, (r. 1925), in METOD, (r. 1927), so morali očetu pomagati.

Po ustrelitvi Pavleta Jamnika kot talca leta 1944 za Kamnitnikom je obrt prevzela Marija. Pomagala sta ji sestričina hčerka Marija in sin Metod, medtem, ko ji je hči Cirila zaradi zaposlenosti v Žebretovi trgovini le bolj malo pomagala.

S »sifonarijo« so se pri Jamnikovih ukvarjali do leta 1952. Stroja in steklenice so prodali podjetju »Vino« v Kranju. Steklenice, ki jih je Pavle kupil od Erženovih, pa so vzeli Fušarjevi.

Delali so »sifon, krahrl« in »šabeso« ročno do leta 1936, ko je Pavle kupil elektromotor. Po cilindre, »kolnzajre«, so hodili po osvoboditvi v ljubljanski

Steklenice, ki jih je Loške-mu muzeju darovala soda-vičarka Julijana Podlipnik, Fušarjeva, iz Skofje Loke. 1 za »šabeso« s porcelanastim zamaškom; 2 za pokalico, »krahrl«; 3 mala sifonka z napisom Martin Eržen, Škofja Loka; 4 srednja sifonka z zanimivo gijavo; 5 mala sifonka z napisom Franc Ravnihar, Škofja Loka

V sredini sodavičar in mlinar Franc Strel
iz Žirov (rojen 1864, umrl 1930)

»Kemo«, prej pa k sodavičarju Paarju na Jesenice. Poleg steklenic, ki so jih prevzeli od Režena in Eržena, so dobavljali nove v steklarni Hrastnik, sifonske glave pa v Ljubljani.

Razvažali so poleti in pozimi. Največ so prodali ob košnjah, kar cele »kište«. S konjem sta vozila Pavle ali Franca, po letih 1949/50 pa Metod. Vozili so na Poljansko do Trebije, na Selško do Selc in Češnjice, na Sorško polje do Bitnja; na Godešič in do Reteč; na Gosteče do Sore ter seveda v

Na harmoniko igra sodavičar in mlinar Viktor Strel
iz Žirov (rojen 1903, umrl 1955)

nekatero gostilno v Loki, zlasti v Prajerco zaradi sorodstvenih vezi; po osvoboditvi pa v Krono, Transturist in na Trato.

Sodavičarja v Žireh sta bila FRANC STREL in njegov sin VIKTOR. O Francu, rojenem leta 1864 na Breznici pri Žireh, ni znano, kje se je sodavičarstva izučil. Čez nekaj let, po poroki leta 1888 s hišarjevo hčerko Frančiško Bogataj iz Korit pri Žireh, se je naselil v Žireh, številka 16, (Pot na Rovt 11), kjer je bil mlin. Postal je mlinar, avgusta leta 1906 pa je prijavil izdelovanje sodavice in pokalic. V hiši si je uredil majhno delavnico, kamor je postavil že uporabljen stroj za polnjenje sodavice ali »krahrla«. Vse do svoje smrti leta 1930 je bil mlinar in sodavičar. V mlinu in »sifonariji« mu je pomagal sin Viktor, rojen v tej hiši leta 1903. Nekaj mesecev pred poroko z Jožefo je Strel Viktor v maju 1931 dobil dovoljenje za izdelovanje sodavice in »krahrla«. »Sifonarijo« je imel v tej hiši še leta 1946, ko se je v drugo poročil s Kladenčanko Frančiško Jurka, vendar je delal samo še sodavico. Šabese pri Strelovih niso nikoli delali. Kmalu po poroki je delavnico preselil v kletni prostor stavbe nasproti mlina, kjer so prej leseno stavbo dozidali in jo uporabljala danes vdova za stanovanje. Delavnico je razdelil v dva majhna prostora; v prvega je postavil stroj, ki ga je uporabljal že oče, v drugega pa kad za pomivanje steklenic. Voda je bila v »sifonarijo« napeljana iz studenca, ki je v bližini hiše.

»Kahrle« sta tako oče kot sin delala le rdečega, iz malin. Oba sta bila tudi vneta gasilca in godca na harmoniko. Viktorju sta pomagala v delavnici žena FRANČIŠKA, (r. 1921), in brat FRANC, (r. 1899). Sodavico je Viktor razvažal s konjem po gostilnah v Žireh ter v gostilno na Selo. Nekako štiri

Sodavičar, trgovec in gostilničar Janko Jaške iz Zeleznikov (rojen 1884, umrl 1952)

do pet let pred smrtjo v letu 1955, ko je utonil v potoku Osojnica pred svojo hišo, je prenehal z izdelovanjem sodavice.

V Železnikih se je s sodavičarstvom ukvarjal trgovec in gostilničar JANKO JASKE. Rojen je bil leta 1884 v Trbovljah, z materjo Pavlo, ki je imela tam trgovino, se je leta 1905 naselil v Železnikih. Njegova mati je prevzela trgovino z mešanim blagom od Josipa Bonclja v Železnikih, številka 67. Zaradi starosti jo je okrog leta 1908 prepustila sinu.

Jaške je bil izučen sodavičar. V dogovoru s Francem Ravniharjem, Fušarjem, iz Škofje Loke se je začel ukvarjati z izdelovanjem sodavice in »krahrla« pred prvo svetovno vojno. Leta 1923 se je poročil z gostilničarjevo hčerko Marijo Košmelj, v. Merovo, iz Železnikov, številka 70.

Boncljevo hišo, kjer je Jaške stanoval z družino, je imel v najemu. Poleg trgovine si je v kleti uredil »sifonarijo«; po prvi svetovni vojni je začel tu še z gostilno. Po gostilnah v Železnikih, pa do Zalega Loga je razvažal njegov hlapec, v. Torkarjev Urban, pa tudi Jaške sam. Gostilničarji iz Sorice so sami hodili k njemu po sodavico in »krahrla«. Najprvo je prodajal v trgovini, potem pa le v gostilni. S sodavičarstvom je prenehal leta 1932. Tega leta je kupil od Jožefa in Matilde Demšar v. Plavčevo hišo v Železnikih 49, kjer je imel trgovino. Umrli je za vodenico leta 1952 v Ljubljani.

Z najbolj poznanimi sodavičarji Fušarjevimi iz Škofje Loke, pri katerih je obrt prehajala iz roda v rod, je sodavičarstvo na Loškem usahnilo.

LITERATURA IN VIRI

1. Friedr. Bode in Hannover: Leisewitz' neuer Flaschenverschluss für müssig-rende Flüssigkeiten. Polytechnisches Journal. Band 221, Jahrgang 1876.
 2. F. Evers: Der praktische Mineralwasserfabrikant, Lübeck 1922.
 3. Luhmann: Mineralwasser=Apparate mit Verwendung flüssiger Kohlensäure. Stein der Weisen, Jhg. 1897, Bd. 17, stran 53—55.
 4. Josef Mrasek: Privilegien und Patente 1820—1938. Documentation. Heft 3. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Verpackungswirtschaft. I. Teil. Wien 1978, stran 17, 23, 26—28, 37—39, 84—92, 107, 124—125, 194—195.
 5. Josef Mrasek: Verpackungsmaschinen im Warenverkehr. Mittel-Methoden-Begriffe. Documentation. Heft 6. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Verpackungswirtschaft. III. Teil. 2. Halbband L—Z. Wien 1982, stran 294—299, 463—468.
 6. Zdravje, VII. letnik, Ljubljana 1931 — oktober, stran 170.
 7. France Štukl: Knjiga hiš v Škofji Loki I. Škofja Loka 1981, stran 90—91, 95—96.
 8. France Štukl: Knjiga hiš v Škofji Loki II. Škofja Loka 1984, stran 31, 39, 40, 63—65, 69, 87, 90—91, 94, 96—97, 100.
 9. V spomin na 25-letnico zveze obrtnih zadrug v Ljubljani 1903—1928. V Ljubljani. Stran 10, 79.
- Arhiv Slovenije*, Ljubljana. 1. F/4/24 — Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani. Združenje proizvajalcev umetnih rudninskih vod-sodavičarjev za Dravsko banovino. 2. F/5/12 — Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani. Sejni zapisniki zadruge sodavičarjev za Slovenijo v Ljubljani. 3. F/331/214 — Škofja Loka. Logatec. 4. Škofja Loka. Obrtni listi. B. 1—350. 5. Škofja Loka. C (M—Ž). Obrt.
- Nadškofijski arhiv*, Ljubljana. 1. Selca — poročna knjiga 1835—1910. 2. Škofja Loka — krstna knjiga 1861—1890, 1891—1915; poročna 1835—1890; mrliška 1871—1895, 1896—1920, 1921—1964. 3. Železniki — poročna 1835—1964. 4. Ziri — krstna 1835—1880, 1888—1910; poročna 1835—1905, 1906—1964; mrliška 1901—1964.
- Narodna in univerzitetna knjižnica*, Ljubljana. 1. Soda, Osijek. Leto 1921, št. 1—11. 2. Soda, Osijek. Leto 1929, št. 22—27. 3. Soda, Osijek. Leto 1930, št. 28—31.

4. Sodavoda, Subotica. Leto 1930, št. 1—3. 5. Sodarski list, Osijek. Leto 1930, št. 2—8. 6. Sodarski list, Osijek. Leto 1931, št. 1—10.

Zgodovinski arhiv, Ljubljana. Popis prebivalcev 1890 — Kongresni trg, Ljubljana.

Zgodovinski arhiv, Ljubljana — oddelek Škofja Loka. 1. Popis prebivalcev za 1890, 1900 in 1931. 2. Škofja Loka. Status animarum I, II. 3. Status animarum ŽUP V/28/a, ŽUP V/28/g, ŽUP V/43/e. 4. Škofja Loka — gradbene zadeve. 5. Ženitni oklici. ŽU Škofja Loka, 1899. 6. F/133 — Obrtne zadeve, register, dovoljenja 1879—1941. 7. F/134 — Obrtne zadeve 1877—1941. 8. F/136 — Posli.

Loški muzej, Škofja Loka. Kartoteka obrtnikov.

Informatorji. † Frančiška Ažbič, Škofja Loka, Spodnji trg 10, Aleš Demšar, Virmaše 66. Drago Dolenc, Železniki, Jesenovec 1. Janez Eržen, Škofja Loka, Podlubnik 152. Jelka Eržen, Škofja Loka, Partizanska 42. Martin Eržen, Škofja Loka, Koširjeva cesta 2. Anica Gabrovec, Ljubljana, Vipavska 31. Bojan Jamnik, Škofja Loka, Šolska 3. Metod Jamnik, Škofja Loka, Spodnji trg 32. Rafaela Jesih, Škofja Loka, Frankovo nas. 46. Anton Miklavčič, Škofja Loka, Cankarjev trg 6. Julijana Podlipnik, Škofja Loka, Spodnji trg 31. Frančiška Strel, Žiri, Pot na Rovt 11. Marija Zidar, Koper, Rožna pot 6.

Zusammenfassung

DIE SODAWASSERERZEUGUNG IM GEBIET VON ŠKOFJA LOKA

Die Anfänge der Sodawassererzeugung im Gebiet von Škofja Loka (Bischoflack) reichen in die siebzigen und achtzigen Jahre des 19. Jahrhunderts hinein. Die meisten Sodawassererzeuger lebten in Škofja Loka. Nur zwei kamen aus Žiri in Poljanska dolina (Pöllander Tal) und einer aus Železniki in Selška dolina (Selzacher Tal). Ihre Erzeugnisse transportierten sie zu den Gasthäusern im Loka-Gebiet mit Pferdengespannen selbst. Heftigere Auseinandersetzungen aus Konkurrenzgründen gab es unter ihnen nicht, da sich jeder an seine eigenen Kunden gehalten hatte. Es war üblich, daß man die Maschinen den Sodawassererzeugern, die das Handwerk aufgegeben hatten, abgekauft hat. Sie gehörten dem Bund der Sodawassererzeuger für Slowenien, später der Vereinigung der Sodawassererzeuger für das Verwaltungsgebiet Drau, im Jahre 1902 gegründet und im Jahre 1936 aufgehoben, mit dem Sitz in Ljubljana, an. Das Gesetz aus dem Jahre 1910 erkannte das Gewerbe als handwerklich konzessioniert mit drei Lehrjahren an. Mit dem neuen Gesetz aus dem Jahre 1931 wurde die Sodawassererzeugung jedoch zum freien Gewerbe.

Für die Herstellung des Sodawassers und der nichtalkoholischen Getränke (Kracherl, »Schabeso«, Limonade, Orangeade) wurde Kohlensäure benötigt, die sie in Ljubljana, in Klagenfurt sowie in Jesenice, nach dem Zweiten Weltkrieg aber wieder in Ljubljana gekauft haben. Für die alkoholfreien Getränke mußten sie die Essenz (Himbeer, Zitrone, Orange) sowie die Säure (Wein-, Zitronen-) käuflich erwerben. Das Sodawasser füllten sie in Siphonflaschen mit zwei, einem und einem halben Liter Inhalt. Das Kracherl, sie erzeugten gelbes und rotes, wurde in Flaschen mit Glaskugelschluß abgefüllt. Schabeso, in Flaschen mit Porzellanverschluß, war gelb. Orangeaden und Limonaden gab es in Flaschen mit Aluminiumverschluß. Die Maschinen zum Abfüllen und Verschließen stammten aus Österreich, Deutschland oder Italien.

Die letzten und bekanntesten Sodawassererzeuger waren die v. Fušar aus Škofja Loka, bei denen sich das Gewerbe über Generationen vererbt hat. Die Erzeugung des Sodawassers blieb da bis zum Jahre 1975 erhalten.